Szalma József

A JOGSZABÁLYOK KIFEJEZÉSI TECHNIKÁJA

I.

1. Noha a normatív szövegek fordítói nem a szó szoros értelmében vett törvényalkotók, mégis meg kell ismerkedniük nemcsak a törvényalkotási eljárással, hanem a jogalkotás technikájának lényegével is.

A fordítás alkalmával ugyanis a fordítók *értelmezik* a jogot, azaz be kell hatolniuk a jogszabály értelmébe, valódi jelentésébe és alkalmazási területére, először azon a nyelven, amelyről fordítanak, majd ugyanezt az értelmet, illetve a jelentés határát a másik nyelv (amelyre fordítanak) szimbólum- vagy kifejezésrendszerében is meg kell találniuk. Így a fordítók a jog sajátos „értelmezői", bizonyos értelemben pedig a jogszabály újraalkotói is, s ezért nemcsak a forrásnyelvet, valamint a célnyelvet, hanem a jogot is ismerniük kell. A fordítóknak mint értelmezőknek a jogot rendszerbeli kapcsolatában, intézményein keresztül, egészen a használt terminusokig kell ismerniük. Ezek szerint jogrendszerünket teljességében, azokkal a sajátosságokkal egyetemben, amelyek a többi jogrendszertől megkülönböztetik. Mivel fordításkor a jogszabály jelentését minden dimenziójában a célnyelven is pontosan kell visszatükrözni — ezt jelképesen „kis kodifikációs eljárás"-nak mondjuk —, így a jogalkotás technikájának ismerete is szükséges. A jogalkotási technika megismerését a továbbiakban tárgyalt okok is sürgetik.

Egyes okok általánosak. Így a jogi terminológia, a jogintézmények és eszközök, a jogi kommunikáció általában a *szabatos, pontos* kifejezés formája, mégpedig több irányban.

a) A jogi kifejezésmód elsősorban absztrakt, rendszerint valamilyen standarddal körülhatárolt esetek meghatározott terjedelmét foglalja magában.

Amikor a Kötelmi viszonyokról szóló törvény kimondja, hogy tilos másoknak kárt okozni, vagy hogy a kötelmi viszonyok, különösképpen a visszterhes szerződések részvevői kötelesek gondot viselni a szolgáltatások egyenértékűségéről, a kifejezett károkozási tilalom elve vagy a

szolgáltatások egyenértékűségének (ekvivalencia) elve *meghatározatlan számot* ölel fel, de a *tényállásoknak pontosan körülhatárolt (elhatárolt) terjedelmét* foglalja magába. Az első elv a másokkal szembeni jogellenes károkozásra vonatkozik, a második pedig azokra a szerződésekre, melyeknél kétoldalú szolgáltatás létezik, s melyek esetében a felek egymásnak kötelesek hozzávetőlegesen egyenértékű szolgáltatásokat nyújtani.

A törvény ilyen absztrakt kifejezésmódja azonban nemcsak az ilyen és hasonló jogi kifejezések jelentéshatárait föltételezi, hanem azoknak a szabályoknak az *értelmezését* is, melyek ezekkel az általános szabályokkal *kapcsolatosak*, ezeket *dolgozzák föl*. Itt kell szem előtt tartanunk a *korrektív* vagy egyediesítő szabályokat, melyek gyakran az általános szabályok hatáskörét és szankcióit is pontosítják. (Így pl. a károkozási tilalom elve esetében szabályok léteznek az alanyi és tárgyi felelősségről, a vagyoni és erkölcsi kárról; az egyenértékűség elvénél a mértéktelen károsodásról, a megváltozott körülményekről, a jogszavatosságról stb.)

Amikor a jogot *alkalmazzák* (ettől pedig megint csak nincs nagyon távol a fordítás, hogyha a jogértelmezés föltételeként vagy formájaként fogjuk föl), az általános (absztrakt) jogi normát az adott, életből eredő esettel kell összehasonlítanunk. Ekkor azonban nem elegendő ez az összevetés, hanem elengedhetetlen minden, az általános normát feldolgozó vagy az adott tényállást leíró, egyedi szabály figyelembe vétele.

Ebből következik, hogy a jogi szövegek fordításakor is tekintetbe kell venni az absztrakt kifejezések pontos h a t á s t e r ü l e t é t és jelentéshatárait, valamint azt, hogy a fordítás a feldolgozó vagy konkretizáló szabályokkal összhangban, összefüggésben történjen. A fordító hasonlóképpen értelmezi a jogot, mint ahogyan azt a bíró teszi a jog alkalmazása során. Ez nem egyszerű feladat. Figyelembe kell venni a *jogi terminusok* jelentését (melyeknek gyakran másmilyen a hatásterületük, ill. tartalmuk, mint a köznyelvben). Ennek során mind a *nyelvi és jogi jelentéselemzés* szabályait, mind pedig az analízis és szintézis *logikáját* is felhasználjuk.

b) A jogi kifejezésmód pontosságának, szabatosságának másik iránya a jogi szó és konstrukció á t l a g o s s á g á b a n nyilvánul meg. Ez az absztrakt jellegből származik. A jogi norma nem írja le teljes pontossággal az élet minden eseményét. Benne nem ismerhető föl minden konkrét vonása azoknak az életeseményeknek, melyekre vonatkozik. Így pl. a károkozási tilalom elve nem beszél arról, hogy a károkozás ilyen vagy olyan eszközzel vagy módon történt.

Az átlagosság alkalmazkodó- és szabályozóképességet kölcsönözve a jogi normának nem fosztja meg a jogot pontosságától, szabatosságától. Ebből következik, hogy a fordításnak tükrözni kell a jognak ezt a sajátosságát is. A fordítás nem jó, ha *körülírja* a jogi terminusokat és ezáltal szűkíti vagy szélesíti átlagos jelentésüket.

c) A jogi kifejezésmód r e n d s z e r e z e t t e g y s é g e t jelent nem-

csak egy jogi aktus (szabályzat vagy törvény) keretei közötti belső struktúrájában, hanem a többi jogi normával is, elsősorban az alkotmánnyal és egyéb törvényekkel, valamint az önigazgatási általános aktusokkal oszthatatlan egységet alkot. Ezért a fordítandó normatív szöveg valamely kifejezése jelentésével kapcsolatos kétely esetén az alkotmányt és egyéb általános jogi aktusokat is szem előtt kell tartani. Ugyanis mindegyik jogi norma és általános hatású jogi aktus kapcsolatban áll a jogrend többi szabályával. Ha a fordítás mellőzi ezt a kapcsolatot, akkor jogi szempontból nem pontos és elfogadhatatlan.

d) A jogi kifejezésmód érthetőségét gyakran a törvényalkotó leleményessége, elsősorban sikeres nyelvkezelése, valamint a jogi stílus és logika alkalmazása determinálja, de meghatározzák egyes objektív körülmények is, mint amilyenek az adott aktus vagy norma által szabályozott társadalmi viszonyok, az adott terület teljes specializációja, szakjellege (pl. az értékpapírok vagy a technika területének sajátságos kifejezései és szemantikája). Ilyenkor a pontosság, szabatosság és a jogi kifejezésmód érthetőségének fokozása érdekében elkerülhetetlen a különleges szakterületek speciális kifejezéseinek alkalmazása. Igaz ugyan, hogy a szöveg a szakkifejezések használatával veszít közérthetőségéből, de az is tény, hogy szakmai szempontból pontosabb, szabatosabb és érthetőbb is lesz. Mint ahogyan a törvényalkotónak csakis a különleges szakok sajátos kifejezései használatára nyílik alkalma, a fordítónak mind a forrás-, mind a célnyelvben szintúgy meg kell ismerkednie az adott terület különös kifejezéseivel.

c) Valamely normatív szöveg érthetőségét rendszerint a használt szavak egyértelműsége adja meg, mely szavak pontosan meghatározott alanyok körének *jogait és kötelezettségeit* mondják ki, különösen az ún. alanyi jogokat megállapító normák esetében, illetve meghatározzák az alanyi jogokból származó általános módon megfogalmazott jogok és kötelezettségek pontos terjedelmét.

A fordítónak világosan kell látnia, hogy milyen jogokat állapít meg a norma. Ha pl. a norma jogi személyről beszél, mindenki számára világos, hogy jog- és kötelességhordozó jelleggel fölruházott alanyról van szó, nem pedig jogászról, mint ahogyan azt a mindennapi nyelvhasználatban és beszédben tartják. Hasonlóképpen, amikor a cselekvőképes személyek jogainak és kötelezettségeinek megállapításáról beszélünk, tudnivaló, hogy nem üzletelésről vagy rátermett kereskedőkről van szó, hanem olyan személyekről, kik akaratnyilatkozatukkal vagyoni (vagy személyi) jogokat és kötelezettségeket létesíthetnek, módosíthatnak vagy szüntethetnek meg. Amikor a jogban jogügyletet[1] említünk, akkor e terminus alatt egy-, két-, vagy többoldalú, valamilyen vagyonjogi, személyi vagy egyéb kötelezettség (pl. szerződés, végrendelet stb.) kiváltása érdekében tett akaratnyilatkozat értendő. Téves tehát a jogügyletet jogászi tevékenységként[2] értelmezni.

Ezek a példák azt mutatják, hogy a *jogi* terminológia különbözik a *köznyelv* szavainak és jeleinek jelentésétől. A jó jogi előírás nagymér-

tékben közelít majd a mindennapi nyelvhez, azaz úgy fogalmazzák, hogy mindenki számára érthető legyen. A jog pontos, szabatos kifejezésmódjának követelménye miatt azonban (ez nem annyira jellemző a mindennapi nyelvre) egyes helyeken még mindig megmaradnak a csak jogi terminusok, melyek jelentése eltér az adott szó mindennapi értelmétől. Erre a fordítóknak is ügyelniük kell.

A mindennapi kifejezésmódnak a jogihoz viszonyított eltéréséről, (mely egyes esetekben indokolt, máskor viszont nem, különösen ha a jogászi „képzettség" és „tradíció" következménye) természetesen nagyszámú példával szolgálhatnánk. A fordítónak tehát ahhoz, hogy hozzáláthasson fordításukhoz, ismernie kell a forrásnyelvben használt kifejezések jogi értelmét és tartalmát (a jogokat és kötelezettségeket). Ellenkező esetben valóban torz fordításokra kerül sor. A jogi szövegek fordítóinak ezért jogi képzettségre is szert kell tenniük, állandóan figyelemmel kell kísérniük a jogot és továbbképezni magukat. A nyelvtudás és -ismeret — még a legmagasabb fokú — sem elegendő a jogi szövegek fordításához.

2. Fontos, hogy az eredeti szöveg jelentését a jogszabályok fordításában pontosan, szabatosan és érthetően fejezzük ki, a fordítástechnika, a jogalkalmazás és a jogrendszer elemeinek tökéletesítése pedig különös jelentőséggel bír. Mindez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy figyelembe vesszük a jogi kifejezésmód absztrakt, átlagos, szisztematikus, logikai és stílusbeli jegyeit, hanem számon kell tartani néhány különös okot is, amely indokolttá teszi, hogy a fordítók a nyelv mellett a jogot is tanulmányozzák. Itt ugyanis társadalmi és politikai rendszerünk, a *szocialista önigazgatású társadalom sajátosságainak* figyelembe vételéről van szó. Ezek a specifikumok a jogrendszerben is tükröződnek.

E kontextusban a fordítónak a következő szempontokra kell ügyelnie:

a) Először is a mi jogrendszerünk *egységes normarendszer.* A normák forrását egyrészt az ún. állami jogalkotói tevékenység alkotja. Ezek a klasszikus jogi normák, ám esetükben is vannak sajátosságok. Ezek a normák is kifejezik a mi önigazgatású társadalmunk különlegességeit, legelőször a legáltalánosabb módon: a küldöttrendszer bevezetésével a dolgozók és polgárok közvetlenül döntenek minden kérdésről, így a törvényhozásról is. Ilyképpen az ún. „klasszikus" vagy „állami jog" sem maradt már meg annak, ami volt, mert az a dolgozók és polgárok akaratának közvetlen kifejezése, és a társadalom alapsejtjeiben, a társultmunka-szervezetekben lezajló önigazgatású döntéshozatali eljárás során fogalmazódik meg. Ezenfelül az önigazgatású demokratikus társadalom parlamentjében születő normák egybefonódnak az önigazgatási vagy autonóm jog normáival. Egyes esetekben az ún. állami (a fentiek szerint lényegében szintén önigazgatási) jog normái az ún. autonóm önigazgatási jog szférájában is alkalmazást nyernek. A Polgári eljárásról szóló törvény normáit pl. (államiként) másodlagosan a társultmunka-bíróságok előtti eljárásban is alkalmazzák.

Másrészt a társultmunka-szervezetekben megvalósított önigazgatásuk

kifejezéseként a dolgozók az alkotmánnyal és a törvényekkel összhangban, autonóm általános jogi aktusaik útján, önállóan rendezik egymás közötti viszonyaikat, mind jogállásukat, mind jövedelmi és egyéb anyagi kötelezettségeiket. Az önigazgatás többek között forrása tehát a jogrendünk alkotóelemeit jelentő önigazgatási jogi normák széles körének is. (A JSZSZK Alkotmányának 219. szakasza meghatározza, hogy a bíróságok a bírósági funkció megvalósításában függetlenek, és hogy az alkotmány, a törvény, és az önigazgatási általános aktusok alapján ítélkeznek.)

Jogrendszerünk felépítésének ez a specifikuma nem az államinak és az önigazgatási valamiféle „dualizmusában" nyilvánul meg, hanem az önigazgatásinak és a demokratikusnak az egységében. Kétségtelen, hogy ez az egység a *különleges jogintézmény*ekben nyilvánul meg, melyeket az ezekhez mért sajátos jogi terminusokkal jelölünk. A terminusoknak és jogi értelmüknek a jogi szövegek nemzetiségi nyelvekre lefordított változataiban is pontosan, szabatosan kell tükröződniük. Ez természetesen a fordítók felelősségteljes hozzáállását föltételezi, s egyben fordítóink *alkotói feladatát* is jelenti.

E tevékenységükben azonban a fordítók szaksegítségre szorulnak. Ez pedig a Bölcsészkar nyelvi intézeteinek, a nyelvművelő egyesületeknek, a Jogtudományi Kar Nemzetiségi Nyelvi Lektorátusának a feladata. Ezen a téren vannak bizonyos eredmények, de távolról sem kielégítőek. Megkülönböztetett figyelmet kell szentelni a *szakosított terminológiai szótárak* kidolgozásának és összehangolásának. A nemrég, minden vajdasági nemzetiség nyelvén megjelent önigazgatási-terminológiai szótár — hibáival is — nagy hézagot pótol, de hiányoznak még az egyes jogi területek (jogágak) terminológiai szótárai. Az Újvidéki Jogi Kar lektorainak többek között az is feladata, hogy szisztematikus tevékenységet fejtsenek ki az egyes jogágak terminológiai céduláinak minden vajdasági nemzetiség nyelvén történő megteremtéséért. Ebben a munkában már megmutatkoztak bizonyos eredmények, ki kellene vizsgálni azonban annak lehetőségét, hogy ezekhez a terminológiai cédulákhoz ne csak a lektori órákra járó joghallgatók jussanak hozzá, hanem a fordítók is. Nyilvánvaló, hogy ezeknek a terminológiai céduláknak az elkészítése összetett feladat, mert megköveteli a tudomány és a gyakorlat összehangolását. E cédulák előnye, hogy könnyen kiegészíthetők és kezelhetők, valamint hogy fokozatosan olyan mértékben is bővíthetők, melyek elégséges anyagot szolgáltatnak a szakosított jogi terminológiai szótárakhoz.

A terminológiai szótárak előkészítésekor szükségesnek tartom a tudományos szisztematikus munkát, mindazoknak az alanyoknak a bevonásával és koordinálásával, amelyek szűkebb vagy szélesebb tevékenységük során e téren dolgoznak. E munka alkalmával szintén figyelembe kell venni a képviselő-testületi fordítószolgálatokban és egyéb testületekben, szervekben működő fordítók terminológiai problémáit is.

b) A második sajátosság is rendkívül jelentős. Az történik ugyanis,

hogy egyes szövetségi, köztársasági és tartományi előírásaink ezeknek a társadalmi-politikai közösségeknek a hivatalos lapjaiban a nemzetiségek nyelvén is *autentikus megfogalmazásban* kerülnek közlésre. Így a JSZSZK Hivatalos Lapjában a szövetségi törvények mind a nemzetek, mind pedig a meghatározott nemzetiségek nyelvén (albánul és magyarul) is megjelennek. A Szerb SZK Hivatalos Közlönyében a köztársasági előírások szerbhorvát nyelven és a fent említett nemzetiségek nyelvén jelennek meg. A VSZAT Hivatalos Lapjában a jogszabályok autentikus magyar, román, szlovák és ruszin nyelvű szövegben látnak napvilágot. Az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban, amikor az eljárás a nemzetiségek nyelvén folyik, az említett hivatalos lapokban közzétett normáknak a jogalkalmazás követelményeit kell szolgálniuk. Más szóval az említett hivatalos kiadványokban, a nemzetiségek nyelvén megjelentetett jogszabály-szövegeknek, ha a hiteles előírások köréhez tartoznak, a jelentéstartalom és hatásterület tekintetében a társadalmi-politikai közösség képviselőházában megszavazott szövegével kell egyezniük. Noha az autentikus jelentés megállapítása meghatározott eljárást igényel, amelyet alkalmaznak is, mégis megtörténik, hogy egyes törvények fordításaiban nem a legjobb terminusokat használják, s ezek nem tükrözik pontosan a megszavazott szöveg jelentéstartalmát és hatásterületét. A fordítótól és a lektoroktól függ annak a felelősségteljes feladatnak a teljesítése, hogy ilyen hibák ne forduljanak elő vagy hogy számuk a lehető legkisebbre csökkenjen.

A pontos, szabatos megfogalmazás igénye természetesen olyan községek hivatalos kiadványai esetében is nagy jelentőségű, melyekben a községi előírások nemzetiségi nyelven is megjelennek.

3. A téves fordítás példáját a szövetségi Kötelmi viszonyokról szóló törvénynek a JSZSZK Hivatalos Lapjában (1978/29.) közzétett magyar nyelvű szövegéből választottuk. Alapjában véve korrekt fordítás, de mégis sok benne a tévesen alkalmazott terminus és az értelemzavaró fordításhiba. Így pl. a Törvény eredeti forrásszövegében, a 21. szakasz 2. bekezdése így hangzik: „Na obligacione odnose se primenjuju uzanse ako su učesnici u obligacionim odnosima ugovorili njihovu primenu ili ako iz okolnosti proizilazi da su njihovu primenu hteli." A fordításban pedig: „Ha a kötelmi viszonyok részvevői azok alkalmazását szerződésben kikötik, vagy ha azok alkalmazásának szándéka a körülményekből ered, a kötelmi viszonyokra szokványosan[3] alkalmazandók." E szakasz első bekezdésében pedig a kötelmi jogi viszonyok részvevői számára az *üzleti jószokásoknak* megfelelő magatartást irányozza elő. Sem a fordító, sem a magyar fordításszöveg lektora nem ébredt rá arra, hogy itt két teljesen különböző, nem törvényi jellegű jogszabály alkalmazási föltételéről van szó.

Az első bekezdésben az üzleti jószokásokról beszél (a piacon való viselkedésmódra vonatkozó kodifikálatlan szabályok), melyek alkalmazhatóságáról a részvevőknek általános tudata létezik, s melyek nem lehetnek ellentétben a szocialista önigazgatású társadalom erkölcsi el-

veivel (10. sz.). A Törvény azt írja elő, hogy az üzleti jószokások kényszerítő szabályként kötelezőek minden részvevő számára, s hogy ők a kötelmi jogi viszonyokban kötelesek azokat tiszteletben tartani.

A második bekezdésben viszont a *szokványok* alkalmazásáról van szó. A szokványok az üzleti jószokásoktól eltérően kodifikált szabályok. Az áru- és szolgáltatásforgalom köréből, melyeket rendszerint a gazdasági kamarák törvényes felhatalmazás alapján hoznak. A Törvény szerint alkalmazásuk nem kötelező. Ellenkezőleg: a szokványokat csak akkor alkalmazzák, ha a felek ki akarták küszöbölni a Törvény diszpozitív rendelkezéseinek alkalmazását, és ha ezt akaratukkal oly módon fejezték ki, hogy a szerződésbe a szokványok alkalmazását foglalták, vagy ha ugyanez ún. ráutaló vagy hallgatólagos magatartásukból következik.

Hogyan járt el a fordító? Hogyan fogta fel a szöveget? A 2. bekezdésben az üzleti jószokások szokványos alkalmazásáról beszél, ahelyett, hogy a szokványok alkalmazási föltételeit taglalná, amiről valójában szó van. Ha figyelmen kívül is hagyjuk a fordítónak a „szokások szokványszerű alkalmazásáról" leírt tautológiáját, néhány hiba mégis szembeötlik:

a) A fordító nem fogta föl szakszerűen a szöveget, nem értette meg jogi jelentését.

b) Nem különböztette meg a szokványokat az üzleti jószokásoktól.

c) A szokványok alkalmazása föltételeinek meghatározása helyett a legjobb esetben (ha a fordításnak egyáltalán van valami értelme) egy jogértelmezési szabályt fejtett ki, mégpedig azt, hogy „szokványos értelemben kell felfogni" (az üzleti jószokásokat). A fordító tehát „törvényalkotóvá" vált.

E törvénynek még egy hibás fordítását mutatjuk be. A fordítási hibák a forrásszöveg jogi *értelmének* meg nem értéséből (a fenti eset), valamint a *jogi terminológia helytelen* célnyelvi *alkalmazásából* eredhetnek. Ez utóbbi a következő példára vonatkozik.

A Törvény 321. szakaszának címe a forrásszövegben: „Pretpostavke u vezi sa priznanicom", s ez a szakasz az adósnak és a hitelezőnek a kifizetés elismerésével kapcsolatos jogait és kötelezettségeit és a kifizetés feltételeit határozza meg, valamint egyes védelmekről is beszél, melyek a kifizetett tartozásról kiállított okiratokra vonatkoznak. Az idézett szakasz célnyelvi (magyar) szövege: „Az elismervényhez kapcsolódó vélelmek"[4] — fordítás által leszűkítette a pretpostavka szó jelentését, mely szerbhorvát nyelven a vélelmeket és a feltételeket is magában hordozza.

A feltétel és a vélelem a jogi nyelvben nem egy és ugyanaz, annak ellenére, hogy a köznyelvben csak egy, mégpedig a „feltétel" — értelme ismeretes. Éppen ezért a jogi nyelvben pontosan és érthetően külön kell őket választani. A vélelem azt jelenti, hogy valamit létezőnek vagy nem létezőnek tekintenek, mindaddig, amíg az ellenkezője bebizonyí-

tásra nem kerül. A tartozásról szóló elismervény esetében azonban a maior premissza nem a kifizetés vélelmezésében rejlik, hanem az adósnak abban a jogában, hogy a tartozás kifizetését követően arról elismervényt követeljen, valamint a hitelezőnek erre vonatkozó kötelezettségében mutatkozik meg. (A törvény 321. szakaszának 1. bekezdése.) A minor premissza a kötelmi törvénykönyv ugyanezen szakaszának következő bekezdésében egy különleges esetre előirányozott, ezúttal vélelemben nyilvánul meg: ha pénzbeli szolgáltatásról van szó, és ha a tartozás alapösszegének kifizetéséről elismervényt adtak ki, vélelmezik a kamatok kifizetését is. Ez esetben a vélelem funkciója az adós helyzete megkönnyítésében mutatkozik, arra az esetre, ha a hitelező pert indít, hogy az adós teljességében kifizette-e tartozását, azaz a kamatokat is. Az adós helyzetének megkönnyítése alatt az ellenkező bebizonyítása terhének a hitelezőre, azaz a felperesre hárulását értjük, vagyis neki kell bebizonyítania, hogy az adós a törvénybe foglalt vélelemmel ellentétben elmulasztotta a kamat kifizetését.

Az idézett szakasz tehát nem csak a vélelmekről szól, ahogyan az a fordításból kiviláglik, hanem egyes, a vélelem fogalmán túli jogokról is.

Az ilyen esetekben, amikor a szabály címében a forrásnyelv szélesebb jelentésű terminust használt, ugyanaz a terminus pedig a célnyelven szűkebb jelentést hordoz, a fordításban megengedhetetlen e szűk jelentésű terminus használata. Másik, a szóban forgó szabály vagy jogintézmény minden elemét felölelő kifejezést kell alkalmazni. A kifejtett szabatosság, pontosság hiánya nem is okozna oly nagy problémát, hiszen a jog technikájának és értelmezésének szabályai szerint nem annyira a törvényszakasz címe a mérvadó (mert az csupán a jogintézmény rendszerbeli meghatározását vagy a norma megközelítő tartalmát jelenti), mint amennyire releváns jelentőségű maga a törvényszöveg. Az idézett fordításszöveg fogyatékosságai sajnos éppen a norma szövegében mutatkoznak.

Pontosan azon a helyen ugyanis, ahol a forrásnyelvben az értelem és a használt terminus szerint is a célnyelvi vélelem szakszót kellett volna használni (prezumpcija), ezt a műszót a nem megfelelő feltételezhető (pretpostavlja se) szó váltja föl, ami a célnyelvben valami mást, valami egészen bizonytalant jelent (321. sz. 3. bekezdés). Ha a jog valamit vélelmez, akkor egészen bizonyos, hogy valami létezik vagy nem létezik, ha pedig csak feltételez, akkor teljesen bizonytalan, hogy a szóban forgó tény létező-e, avagy sem. A széles értelemben fölfogott feltételezés esetében a feltételezett tényt minden esetben bizonyítani kell. A kifizetett tartozásról szóló elismervény kiállítása példájában a kamatkifizetési vélelem azt jelenti, hogy az adós nem köteles bizonyítani a kamat kifizetését, ha az nincs is föltüntetve az elismervényen, mert a törvény „úgy tartja", hogy ha az elismervényen az alapösszeg föl van tüntetve, a kamatot is kifizették. A célnyelvben használt „feltételezhető, hogy kifizette", szélesebb kifejezés, jogi szempontból ezzel szem-

ben azt jelenti, hogy az adós köteles bizonyítani a kamat kifizetését is, mert a kamatkifizetés valószínűsége ellenére is bizonytalan marad.

Ez a példa is arra utal, hogy a fordítónak és a lektornak gondot kell viselnie a használt terminus forrás- és célnyelvi jelentéséről is.

II.

4. Ha a jog megismerésének külön területeként létezik is *„jogi logika"*, külön „jogászi logika" nincs, mert a jogalkotási és -alkalmazási logikai szabályok a jelenségek megismerésének és felfogásának általános törvényszerűségei értelmében használatosak.

5. A jogértelmezés azonban igen bonyolult, s esetében összetett az a mechanizmus, mely kiváltója és sajátosságaival determinálja a jog keletkezését (nálunk ez az önigazgatási termelési viszony), és összetett az a mechanizmus is, mely a jogi norma formájában jut kifejezésre, s viszszahat a társadalmi és termelési viszonyokra. Ha a normatív szférát elemezzük, *értelmezzük* vagy fordítjuk, tekintetbe kell venni, hogy az *önnön logikájában és szisztematikájában* alakul ki, és hogy természetszerűleg *nem indeterminált*, hanem ellenkezőleg, a termelési viszonyoktól függ. Mivel azonban azokat szabályozza, s viselkedési szabályokat irányoz elő, a normatív szféra viszonylag független, rendszerezett, logikailag ellentmondás nélküli egység.

Minden jogi norma, bármilyen független is a többi általános szabálytól, ennek az ellentmondás nélküli egységnek eleme vagy szegmentuma, és magán viseli annak jegyeit. Így pl. még az olyan specifikus szabály esetében is, mint amilyen a laesio enormis,[5] mely teljesen eltérő típusú alakzatokban — a római jogtól kezdve egészen a szocialista jogig — fölismerhető, s mely technikai jegyeket hordoz, kifejezhetők az adott társadalmi-politikai rendszernek azon *sajátosságai*, melyek az *adott társadalomhoz idomítják*. (Pl. a laesio enormis szabálya a mi jogunkban a kötelmi viszonyok részvevőinek legszélesebb körét oltalmazza — ideértve a társadalmi szubjektumokat is — a kölcsönös szolgáltatások aránytalanságától, minden visszterhes szerződés esetében, míg a többi jogokban, különösen pedig a régi jogban és a polgári demokráciák összehasonlító jogában az erősebb szerződő felet védi csak egy szerződés — az adásvétel — alkalmával stb.)

6. A normának nemcsak az absztrakt-elméleti értelmezéssel megállapított jelentése van, hanem saját gyakorlati szempontja is, mégpedig a *jogalkalmazás* területén. A jogalkalmazást általánosító vizsgálattal két alapelemre lehet levezetni: a) a norma valódi értelmének megállapítására (értelmezés), b) a bírói szubszumációra (azaz a normának az adott tényalapra való alkalmazása). Ez természetesen egy logikai művelet, s olyan külön eljárásban zajlik le, mely szavatolja a normák értelmének pontos meghatározását és a tények hitelességét.

A bírósági és közigazgatási, nemzetiségi nyelveken lefolytatott eljá-

rásokban a bírói szubszumáció maior premisszáját az adott norma autentikus megfogalmazása (fordítása) adja. Ebből következik, hogy a fordítónak azt a szempontot is figyelembe kell vennie, miszerint a jogalkalmazási szakaszban a törvénynek *minden életből eredő tényt* föl kell ölelnie, azaz pontosan azt, amit az adott norma foglal magában.

III.

7. Vajon elsajátítható-e a fordítás, ez a különleges törvény-újraalkotási mód, úgy mint valamiféle mesteri tudás?

A jogalkotók meggyőződése szerint a törvények és más jogszabályok írása a jogász csúcsteljesítménye, s ehhez az általános és szaktudáson kívül még a tehetség is elengedhetetlen.

Említettük már, hogy a fordítás nem törvény- vagy jogalkotás, de társadalmi jelentősége igen nagy. A jogi szövegek fordítása a jog és a jogi technika ismerete mellett a forrás- és célnyelv magas fokú ismeretét föltételezi. Ezért a jogi szövegek fordítása a tudáson kívül külön tehetséget is igényel: a pontos, szabatos és nyelvileg helyes kifejezésmódra való rátermettséget.

Ez azonban semmi esetre sem jelenti a fordítói továbbképzés fölöslegességét, különösen nem azzal a látszatmegokolással, hogy a fordító képességével (gyakran rutinjával) mindenfajta szöveg fordítására megfelelő szakképesítést ért el. Ellenkezőleg: folytonos képzésre szorul. Méghozzá nemcsak a jogot kíséri figyelemmel, hanem az irodalmi és jogi nyelvet is, állandóan tanulmányozza a forrás- és a célnyelvet.

8. Gyakran lehetünk tanúi jogszabályaink kifogásolható megfogalmazásának. Ilyen példákat törvényeinkben és önigazgatási általános aktusainkban is lelhetünk. Ez utóbbiakat gyakran afféle „előre gyártott" sémák alapján írják, melyek néha nem tesznek eleget a jogalkotási technika követelményeinek.

Megengedhető-e, hogy a fordítók a forrásnyelv hosszabb mondatait több mondatra bontsák? Ugyanúgy: szabad-e a célnyelvben tömörebben megfogalmazni az adott jogi premisszákat?

Úgy tűnik, ez esetben óvatosságra intenek. A jogi szöveg fordítója elsősorban is az alapszabály a jogi jelentés azonosságára ügyel, s ezen elvnek rendel alá minden más igényt, még az egyszerű kifejezésmódra való törekvést is. A fordító tehát rendelkezik a szórend megváltoztatásának szabadságával, hogyha azt a célnyelv nyelvtani fölépítése megköveteli, de ekkor sem változtathatja meg a szöveg jogi értelmét. Nem oszthatja föl a szöveget önkényesen több mondatra, és „tömörítés" céljából nem hagyhat ki szavakat, mondatokat. A fordítónak néha úgy tűnik, hogy az adott jogi kifejezés túlságosan széles, terjengős, s ezért egyes szövegrészek fölött „átsiklik", egy adott kifejezést rövidebbel helyettesít. Ez megengedhetetlen eljárás.

Figyelembe kell venni, hogy a jogi szövegben minden szó, írásjel,

szóösszetétel, és mondat meghatározott jelentést hordoz. Ez akkor is így van, ha első pillantásra úgy tűnik: az adott norma túl sok általánosítást tartalmaz.

A fordító tehát nem hagyhat ki szövegrészeket és nem „tömörítheti" önkényesen a célnyelvi szöveg jelentését, bár szó szerinti fordításra sem kell törekednie. A szakma szabályai itt is azt követelik, hogy a fordítás a célnyelv szellemében történjék. Eközben tiszteletben kell tartani a mondattan és a nyelvtan egyéb szabályait.

A fordításnak ezen szabályai természetesen minden fordító számára ismertek. Úgy tűnik azonban, hogy a nemzetiségi nyelvi hivatalos kiadványok (noha általánosságban magas szintűek és megalkotásukban a fordítók eleget tesznek a társadalmi követelményeknek), még mindig nem mentesek bizonyos terminológiai és jogi-szemantikai fogyatékosságoktól. Ezeket viszont a szakemberek, a fordítók és a lektorok fokozott igénybevételével és továbbképzésével mielőbb ki kell küszöbölni.

Fordította *Letsch Endre*

*Jegyzetek**

[1] pravni posao — jogügylet

[2] pravnička delatnost — jogászi tevékenység
(E példák a szerbhorvát eredetiben szemléletesebbek. Az első kifejezés *posao* eleme ugyanis szinonimája a második kifejezés *delatnost* tagjának, többjelentésű tehát, s a laikus számára a félreérthetőség veszélyét rejtegeti.)

[3] Helyesen így hangzana: „... a szokványok alkalmazandók".

[4] A helyes fordítás így hangzana: feltételek és vélelmek.

[5] A régi jogokban: feléntúli sérelem. A modern, mai jogokban: a szolgáltatások feltűnő aránytalansága. A hazai Kötelmi törvényben pedig: mértéktelen károsodás.

Rezime

Tehnika izražavanja pravnih pravila

U radu je reč o osnovnim principima i praktičnim zahtevima prevođenja pravnih tekstova. Ističe se da je prevođenje pravnih tekstova specifična vrsta rekodifikacije normativnog akta što podrazumeva da prevodilac mora da vodi računa kako o osobenostima pravnog izražavanja, tako i o osobenostima tehnike stvaranja prava.

Prevodioci, naime, pre nego što pristupe prevođenju, moraju da proniknu u smisao pravne norme, pri čemu treba da se drže pravila o tumačenju. Jedan od osnovnih karakteristika pravnog izražavanja jeste preciznost.

* A fordító megjegyzései.

Mora se voditi računa o prosečnosti pravne norme o njegovom mestu u sistematskoj celini prava o jasnoći stila izražavanja, kao i o sadržaju pravne norme, tj. o opisanim pravima i obavezama. Ove karakteristike pravnog izražavanja, između ostalih, jasno razlikuju kako pravno izražavanje, tako i pravnu terminologiju od značenja svakodnevnih izraza i svakodnevne komunikacije.

Specifičnost našeg društveno-političkog sistema kao socijalističkog samoupravnog društva izražavaju se u celokupnom pravnom sistemu, a tome shodno i u pravnoj terminologiji. Radi se o specifičnim pravnim institutima tz. autonomnog odnosa, samoupravnog prava.

U radu se ukazuje na praktične primere pogrešnog prevođenja, kako zbog toga što prevodioci nisu pošli od smisla polaznog teksta, tako i zbog toga što su upotrebili pogrešan pravni termin.

Posebna pažnja je posvećena analizi logičkih pravila, tumačenja prava kao i pravilima o primeni prava o kojima prevodilac mora da vodi računa kao i zahtevima kojima prevedeni tekst, pogotovu ako se radi o autentičnim prevodima, treba da odgovara.

Isticano je da sama prevodilačka veština, bez stalnog pravnog i jezičkog usavršavanja prevodilaca, sama po sebi nije dovoljna.

Résumé

La technique d'expression des règles juridiques

Dans l'oeuvre on parle des principes élémentaires et des exigences pratiques dans la traduction des textes juridiques. On met en relief que la traduction des textes juridiques est une sorte de recodification spécifique des actes normatifs, c'est-à-dire que le traducteur doit tenir compte de la particularité d'expression juridique et de la particularité de technique du procédé juridique.

À savoir, avant de commencer la traduction, les traducteurs doivent pénétrer dans le sens de norme juridique et se tenir aux régles de son interprétation. La précision est une des caractéristique élémantaires d'expression juridique.

Il faut avoir soin de la médiocrité de norme juridique de sa place dans l'ensemle systhématique du dorit, de la clarté de style d'expression, aussi comme du sujet de norme juridique, et des droits et obligations decrits. Ces caracteristiques d'expression juridique distinguent clairement entre tous, l'expression juridique et la terminologie juridique, de signification des termes ordinaires et de la communication quotidienne.

La spécialité de notre système politique, comme d'une société socialiste autogestionnaire s'exprime dans l'ensemle de système de droit et selon dans la terminologie juridique aussi.

Il s'agit des institutions juridiques spécifiques du droit autonome, c'est-à-dire autogestionnaire.

Dans l'oeuvre, on révèle des exemles pratiques des traductions incorrectes, ce qui est arrivé quand les traducteurs ne partaient pas du sens de texte d'origine, ou quand ils employaient le terme juridique incorrecte.

Une attention particulie est consancré à l'analyse des règles logiques dans

l'explication du droit et aussi aux règles d'application du droit dont le traducteur doit tenir compte aussi comme de l'exigence que le texte traduit doit correspondre à une traduction authentique.

On a fait montrer que l'habileté de traducteur, en elle même, ne suffisait pas sans spécialisation juridique, linguistique permanente.